

Juhász Dezső 70 éves*

Ünnepeltünk a Magyar Tudományos Művek Tára szikár meghatározása szerint magyar nyelvész, az ELTE BTK professor emeritusa. Tanszékének honlapján elérhető önéletrajza, azaz bővebb önmeghatározása szerint a magyar nyelvtörténet (történeti grammatika, történeti lexika, etimológia), a leíró és történeti dialektológia, illetve a nyelvföldrajz, a leíró és történeti névtan, valamint a tudománytörténet művelője. Kollégánk, többünknek egykori tanára, közeli munkatársunk. Idén 70 éves.

Juhász Dezső 1955-ben született, és a Tisza mellett fekvő Nagykörűben nőtt fel. Ez, mint tudjuk, esetünkben nem csupán életrajzi adat, hanem a szakmai életpályának is irányt és lendületet adó, máig ható és meghatározó tényező. Ünnepeltünk Szolnokon, a Verseghy Ferencről elnevezett gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait, majd egyéves sorkatonai szolgálatát követően, 1974-ben kezdte meg egyetemi tanulmányait az ELTE magyar–orosz szakán az irodalom, a műfordítás, a verselés iránt érdeklődő hallgatóként. A fiatal Juhász Dezső beszédmodja anyanyelvjárása jellemző jegyeit tükrözte, melyek nemcsak sajátos nyelvhasználati tudásnak tették a birtokosává, de a nyelvészeti, köztük a dialektológiai és a nyelvtörténeti kérdések iránti érzékenységet is megalapozták. Érdeklődése, figyelme az egyetemen igen hamar a nyelvtudomány irányába vonzotta. Első kutatási témáit, inspirációját pedig szűkebb pátriájához való kötődése biztosította.

Legelső szakmai publikációjának, a Nagykörű helynevei címet viselő, 65 lap terjedelmű dolgozatának Bevezetésében ezt írja: „A földrajzi nevek gyűjtéséhez és az e témakörbe vágó irodalom olvasásához 1975-ben, első éves egyetemi hallgató koromban kezdtem. Munkám megindításáért hálás köszönettel tartozom Kázmér Miklós tanár úrnak. Ő keltette fel érdeklődésemet a nyelvtudomány, a népnyelv és a földrajzinevek iránt, akitől kezdettől fogva biztatást, támogatást és munkámat irányító hasznos tanácsokat kaptam” (i. m. 3). Munkája az ekkor induló, később jó kétszáz további tételt magába foglaló Magyar Névtani Dolgozatoknak – Hajdú Mihály „kék sorozatának” – első, sorozatindító köteteként jelent meg, 1976-ban. Két év múlva, eleinte még hallgatóként, Juhász Dezső immár a sorozat több számának szerkesztési feladatait is végezte. Nagykörű 18–19. századi keresztnévanyagát hasonló kiadványban, a Magyar Személynévi Adattárak sorozatában adta közre. A Nyelvész Diákkör lelkes tagja volt, s korántsem tűnhetett meglepőnek, hogy szakdolgozati témáját is nyelvészetből választotta.

A diplomaszerezést követően, 1979 és 1981 között tudományos ösztöndíjas volt az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékén. Ezt az időszakot szakmai látókörének, tudományos tájékozottságának és szemléletmódjának megalapozására, illetve megerősítésére használta fel. Sokat olvasott, sokat publikált. Elsősorban helynévtani és szótörténeti, illetve etimológiai vonatkozású témákkal jelentkezett, emellett ismertetések és recenziókat írt, tanulmánykötetet és további kiadványokat szerkesztett. Ekkoriban jelentek meg első közlései a Magyar Nyelv folyóiratban is: *A Körű-féle helynevek kérdése* – melynek problematikájához még többször visszatért a későbbiekben –, valamint – egy

* A Magyar Nyelvtudományi Társaság ünnepi ülésén, 2025. április 1-jén az ELTE BTK Kari Tanácstermében, Budapesten elhangzott köszöntő írott változata.

korábbi tanszéki nyelvjárásgyűjtő út erdélyi hangfelvételének lejegyzéséből – a Nyelvjárási szövegek Oltszakadatról. A szakmai paletta alapvető irányai kezdtek kirajzolódni.

Bölcsészdoktori értekezését ünnepeltünk A magyar tájnévadás címmel készítette el, s 1981-ben védte meg. Évekkel később, 1988-ban, a Nyelvtudományi Értekezések 126. számaként jelent meg (második kiadásban pedig idén, a Tinta Könyvkiadó Mesterművek sorozatában); ez máig egyik legtöbbet hivatkozott munkája. Juhász Dezső a doktori fokozat megszerzésének évében, 1981-ben lett tanársegéd ugyanitt, az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékén, amelynél jobb helyet akkoriban szakmai érdeklődése számára nemigen találhatott volna. A tanszék vezetője az a Benkő Loránd volt, akinek fő kutatási területei és kérdésfelvetései – a nyelvtörténet, a (történeti) dialektológia és nyelvföldrajz, a névtörténet – a fiatal Juhász Dezsőt is leginkább foglalkoztatták, s akinek tevékenységi körei – ide értve folyóíratszerkesztői és vezetői feladatait is – a későbbiekben leginkább meghatározták ünnepeltünk további életpályáját is. A köztük meglévő egykori, mester és tanítvány kapcsolat jellegéből – immár az egyenrangúnak számító, szakmai-kollegiális viszony mellett is – valamennyi mindvégig megőrződött: Benkő tanár úr évek hosszú során át tartó, unikális Anonymus-szemináriumainak legkitartóbb hallgatója – az idővel a vizsgáztatás terheit is átvevő – Juhász Dezső volt. „...hallatlanul sokat köszönhetek neki” – vallotta egykori mestere búcsúztatásában (VÍZI–KISS–JUHASZ 2011: 8).

Ünnepeltünk teljes szakmai pályafutása az ELTE-hez, s azon belül ehhez a tanszékhez – mai nevén: a Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékhez – kötődik. Ennek munkatársaként szerezte meg későbbi tudományos fokozatát, címeit is. Az aktuális szakmai feladatok és a kutatói érdeklődés hozta úgy, hogy a cím- és fokozatszerző munkák egyúttal Juhász Dezső fő működési területeit is képviselték. A névtani témájú egyetemi doktori disszertációt követő kandidátusi dolgozatát A kötőszók és módosítószók az ő- és ómagyar korban címmel védte meg (1991), habilitációs értekezését pedig A nyelvföldrajz kérdései és a magyar nyelvjárások táji tagolódása témakörében készítette el (2002). Ünnepeltünk végigjárta az egyetemi ranglétra egymást követő fokozatait is: egyetemi adjunktus (1986), docens (1994), majd egyetemi tanár (2007) lett. Nyugdíjba vonulása óta, 2021-től professor emeritusként vesz részt egyetemi közösségünk életében. Mindeközben – korántsem mellékesen – vezetői szerepköröket vállalt. Kiss Jenőt követően, 2006 és 2017 közt tanszéke vezetőjének, 2008 és 2020 közt pedig a Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet intézetigazgatójának feladatait látta el. Vezetői megbízatásai igen sok időt és kapacitást vonhattak el a tudomány, szeretett szakterületeinek művelésétől.

Itt kell kitérnünk azonban ünnepeltünk oktatói tevékenységére is. Juhász Dezső egyetemi oktatóként különböző – a bolognai rendszer bevezetésével különösen is változatossá váló, továbbá gyakran változó – képzésekben vállalt szerepet, az elsőéves magyar szakos egyetemisták oktatásától a magyar nyelvészeti doktori képzésig. Sokféle tárgyat tanított az évtizedek során, legjellemzőbb órái azonban a nyelvtörténet, a nyelvföldrajz és dialektológia, illetve az ezek speciális területeit és összefüggéseit tárgyaló kurzusok voltak. A hallgatókat, már az elsőéveseknek szóló tájékoztatókon is, a kutatói kíváncsiságra biztatta. Ahogyan maga is bármikor hajlandó elmerülni mindmáig bármely kérdésben vagy részproblémában, akár egy-egy nyelvemlék szövege vagy az asztalon kiterített nyelvatlaszlap fölött, akár egy nyelvjárásgyűjtés aktuális helyszínén. Az utóbbi szintér, az élőnyelv valósága, az oldottabb keretek, a hallgatói közeg mindig is különösképpen inspirálták. A tanszéken jó öt évtizedes hagyományokkal bíró, félévente megszervezett,

a magyar nyelvterület legkülönbözőbb részeit megcélzó tanszéki nyelvjárásgyűjtő utak mindig is a sajátos szakmai kikapcsolódást kínálták számára: a Magyar Nyelv szerkesztői korrektúrájával a kézben is, de az egyéb, vezetői és hivatali gondok – legalább időleges – letételének lehetőségével. Juhász Dezső máig sem szakadt el aktívabb egyetemi időszakának oktatói tevékenységétől: egy-egy órát továbbra is vállal a Magyar nyelv és irodalom mesterszakon, valamint a Magyar nyelvészet doktori program – ma is általa vezetett – nyelvtörténeti alprogramjában.

Juhász Dezső szakterületének több reprezentatív jellegű és összegző igényű, kollektív munkájában vett részt. Közreműködője volt A magyar nyelv történeti nyelvtana (1991–1995) elkészítésének; ennek keretében a köztöszök és módosítószók történetének feldolgozását – ha nem is választotta, hanem – kapta feladatul, melyből már említett kandidátusi értekezése is született. A Magyar dialektológia című szakmunka (2001) több fontos részének, illetve A magyar nyelvtörténet kézikönyve (2018) nyelvjárástörténeti fejezetének lett a szerzője. Nem véletlenül: Kiss Jenő értékelése szerint jelenleg ő a magyar nyelvjárásoknak, illetve történetüknek a legjobb ismerője (KISS 2015: 11). Az általánosabb érvényű, illetve átfogóbb igényű megközelítések, kérdésfeltevések más munkáiban is meghatározóak. Talán még jellemzőbbek azonban az egyes konkrét kérdéseket, tanulságos részproblémákat a középpontba állító – már legelső publikációjában feltűnő, kedvelt kifejezésével élve: „mélyfúrás”-szerű – vizsgálatai.

Ünnepeltünk kutatási területeit nemcsak egymás mellett, hanem egymással szoros kapcsolatba hozva műveli. Nevéhez fűződik a dimenzionális nyelvészet fogalmának megalkotása az ezredforduló magyar nyelvtudományában. E szemléletmód a nyelv, illetve a nyelvhasználat alapvető dimenzióinak – az időbeliség, a térbeliség, valamint a szociokulturális, illetve humán dimenzió – szempontjainak fontosságát hangsúlyozza, a kutatások során való együttes érvényesítésüket szorgalmazva. A dimenzionális nyelvészet tudománytörténeti előzményeinek, elméleti vonatkozásainak és művelése gyakorlati példáinak egyaránt figyelmet szentel tanulmányaiban. Ezt az irányt reprezentálják különösen szemléletes módon az egymást követő Nemzetközi Hungarológiai Kongresszusok általa szervezett nyelvészeti szekciói is 2001 óta. Amint egy nemrégiben készült interjúban fogalmazott: „Minden mindennel összefügg. Ez tetszik legjobban... A nyelvnek a sokoldalú beágyazottsága, hogy természetesen kapcsolódjon össze, ami az életben is összefügg...” (M5). Szakmai munkásságát alapvetően meghatározza – az eddigiekben elmondottakkal teljes összhangban – a hungarológiai szempontú, a szűkebb értelemben vett nyelvészeti tematikát bővítő, az adott irányban megnyíló társtudományokkal (történettudomány, néprajz, irodalomtudomány stb.) folytonosan kapcsolatokat kereső és építő tudományos érdeklődése.

A Magyar Tudományos Művek Tára, azaz az MTMT a mai napon egy közel négy-száz tételből álló listát tart számon Juhász Dezső neve alatt. Ez a szám önmagában azonban eléggé csalóka. Egyrészt, benne vannak köszöntöttünk tudományos előadásai is. Másrészt azonban egyetlen tételként szerepel benne például A romániai magyar nyelvjárások atlasza, mely Murádin László gyűjtéséből, azonban Juhász Dezső szerkesztő munkájának köszönhetően vált valósággá: 1995 és 2010 között, bő másfél évtized munkáját megkövetelő módon, 11 kötetben, 6470 lap terjedelemben, az etalonnak tekintett nagyatlasz, A magyar nyelvjárások atlasza félmillió adatbázisát megközelítő formátumban. Az MTMT-ben helyet kapnak a szerkesztett konferencia-, illetve tanulmánykötetek is

(esetünkben: további tíz tétel). A mérvadónak számító hazai tudományometriai adatbázis sajátságainak megfelelően azonban egyáltalán nem jelenik meg benne az a munka, amelyet ünnepeltünk a magyar nyelvészet meghatározó folyóiratának, a Magyar Nyelvnek a szerkesztőjeként, rengeteg időt és energiát igénylő szorgalommal és elkötelezettséggel végez. Juhász Dezső még jó négy évtizeddel ezelőtt, 1984-ben lett a folyóirat technikai szerkesztője. Amint a felelős szerkesztő, Benkő Loránd nyilatkozta erről később: „Én roppant szerencsés voltam, hogy Juhász Dezső szinte azonnal teljes vértetben, szerkesztői vénával bőven megáldva lépett a Magyar Nyelvnek munkába” (KISS 2003: 439). 1992-ben lett a folyóirat szerkesztője, 2011-től pedig – immár Benkő tanár úr helyébe lépve – felelős szerkesztője. Nem mondanánk ugyanakkor, hogy Benkő Loránd 56 évnyi és Pais Dezső 45 évnyi szerkesztői tevékenységét követően egyelőre ez csak a bronzérmes helyezés lenne: ilyen elődök mellett, illetve mai nyelvtudományunkban is párját ritkító teljesítmény. A Magyar Nyelv fokozatos modernizálását, a kor követelményei által diktált módon, szintén Juhász Dezső érdemének tekinthetjük.

Ünnepeltünk a tudományszervezés, a tudományos-szakmai és az egyetemi közélet számos más színterén is régóta derekasan helytáll. Pályázatok témavezetőjeként, elsősorban A romániai magyar nyelvjárások atlasza kiadását, illetve egy számítógépes nyelvföldrajzi projekt megvalósítását segítve elő ezzel; és pályázatok közreműködőjeként, elsősorban geolingvisztikai kutatások, köztük az Új magyar nyelvatlasz munkálatainak keretében, de egy, a családnév-magyarosítások történetét vizsgáló interdiszciplináris kutatócsoport résztvevőjeként is. Konferenciák és kongresszusi szekciók szervezőjeként, legjellemzőbb módon a Nemzetközi Hungarológiai Kongresszusok már említett dimenzionális nyelvészeti szekcióinak sorozatával. A Magyar Tudományos Akadémia, az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a tudományos élet és a hazai felsőoktatás különböző testületeiben és szervezeteiben. Ezek hosszú sorából itt csupán egyetlen, ám ezúttal különösen is fontos színteret emelnék ki: a Magyar Nyelvtudományi Társasággal való kapcsolatát. 1977-től tagja, majd 2005-től főtitkára, 2023 nyaratól pedig elnöke Társaságunknak. A már említett módon visel gondot a Társaság első számú folyóiratának, a Magyar Nyelvnek a rendben és az elvárt szakmai színvonalon való megjelenésére. Szerkesztőbizottsági tagja – más, határon túli magyar szakfolyóiratok mellett – Társaságunk két másik periodikájának: a Névtani Értesítőnek, melyben megjelenésének évétől, 1979 óta publikál, valamint, megjelenés óta, az Anyanyelv-pedagógiának is.

Hogy a nemrég, tanszéki körben megtartott köszöntés egyik kifejezését idézzem: Dezső dimenziói csaknem kimeríthetetlenek. Ugyanezt a megszabott időről azonban – Pais Dezsőt megidézve: Az idő az, ami nincs – már nem mondhatjuk el, így számos részletre itt nincs módom közelebről is kitérni. Röviden összegezve azonban: Juhász Dezső ismert és elismert tagja a mai magyar tudományos életnek, szorosabban véve magyar nyelvtudományunknak. Szakmai munkásságát számos díjjal értékelték – csak az elmúlt egy esztendőben is –, de az igazi elismerést a pályatársak és a volt tanítványok megbecsülése fejezheti ki.

Ha ünnepeltünk legújabb közleményei közt olyanokat találunk, mint a Füves kertecske vagy A sün, ne hagyjuk megtéveszteni magunkat. A megjelenések helye és az alcímek megnyugtathatnak minket: ünnepeltünk nem csupán a – tanszékünkön egyébként komoly hagyományokkal rendelkező – műveljük kertjeinket programján dolgozik, hanem kedves szakterületei újabb és újabb kérdésköreinek kibontásán is.

A 70 év hagyományos, ám csupán virtuális korszakhatárt jelöl. Hadd idézzek, Dezső, ezért Téged: akkor most tegyük egy pontosvesszőt! Azaz: akkor majd így, illetve hasonlóképpen tovább! Kívánunk minél több időt a nagykörei ház kertjében és családot körében, de a nyelvtudomány területén is, mindannyiunk gazdagodására. Isten éltesse!

Hivatkozott irodalom

- KISS JENŐ 2003. Beszélgetés Benkő Loránddal. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., *Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiból* 1–3. ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 3: 421–447.
- KISS JENŐ 2015. Gondolatok Juhász Dezső 60. születésnapján. In: BÁRTH M. JÁNOS – BODÓ CSANÁD – KOCSIS ZSUZSANNA szerk., *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére*. ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. 11–13.
- M5 = Dr. Juhász Dezső dialektológia professzor [sic] a magyar nyelv napján Lőrincze Lajos díjat kapott. M5 [Youtube-csatorna], <https://www.youtube.com/watch?v=6xG7WzW-4VQ> (2025. 03. 31.)
- VIZI E. SZILVESZTER – KISS JENŐ – JUHÁSZ DEZSŐ 2011. Búcsú Benkő Lorándtól. *Magyar Nyelv* 107: 2–8.

FARKAS TAMÁS

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Fodor Katalin

(1945–2025)*

Fodor Kati – sokunknak leginkább *Kati néni* – talán úgy szólna most hamiskás mosolyával az egybegyűltekhöz, hogy „*ämbërëk!*”. Vagy külön-külön is lenne mindenkihez egy-egy jó szava: Jánoskám, Andikám, Miskám, Ágikám..., még a megszólítással is jelezve, hogy milyen fontosak számára az emberek, az emberi kapcsolatok, a kollégák, a barátok, a közösségek.

Fodor Katalin életében – több mint hat évtizede – ezek a közösségek leginkább az Eötvös Loránd Tudományegyetemhez, a bölcsészkarhoz kötődtek, és nagyon erősen kapcsolódtak a korábban – rövidebben – „Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani”-nak nevezett tanszékhez. A cigándi gyermekévek és a Szarvason elvégzett középiskola után 1963-ban lépett át az egyetem kapuján, és rövidesen egy életre el is köteleződött a magyar nyelvészet – legfőképpen a nyelvjárások kutatása, a dialektológia – iránt. Ebben nagy szerepet játszott az egyetemi nyelvjárásgyűjtésekbe való bekapcsolódás, amelynek a későbbiekben évtizedekre ő lett a szervezője, motorja, összetartója.

Tanulmányai befejeztével a Fonetika Tanszékre került, ezután érdeklődése és tudományos kutatásai is főként a magyar nyelvjárások hangtani vizsgálatára irányultak. Műveivel járatan területekre is eljutott: foglalkozott többek között a nyelvjárások szupraszegmentális jellemzőinek leírásával, de szociolingvisztikával, nyelvpolitikával és névtörténettel is.

* Elhangzott a Farkasréti temetőben, 2025. március 24-én.